

Javno in zasebno v informacijski revoluciji

Gregor Vuga

Konec lanskega leta je revija Time za svojo osebnost leta izbrala ustanovitelja Facebooka, Marka Zuckerberga. Ameriški komik Stephen Colbert je ob priliki izjavil: »Oprosti, Julian Assange, očitno nisi kršil zasebnosti dovolj ljudem.« In zares, če dandanes pomislimo na svobodo informacij se nam pred očmi kar morata naslikati te dve ikoni novega desetletja, Wikileaks in Facebook, kakor da bi tekmovala, kdo bo »sprostil« več informacij (na Google smo kar malce pozabili). Toda, ali gre za dve strani istega kovanca, ali pa morda za nekaj bistveno drugačnega? Komu je pravzaprav kršil zasebnost Wikileaks? Kakšna, če sploh, je razlika med osebnim in zasebnim?

ZASEBNOST NA SPLETU

Sredi januarja se je v Sloveniji zgodil manjši incident z objavo naslovov elektronske pošte. Državni nadzornik za varstvo osebnih podatkov je od Civilne iniciative za družino in pravice otrok zahteval, da s svojega spletnega portala odstrani naslove elektronske pošte pripadnikov Državnega zbora, ki jih je Civilna iniciativa (oziroma zavod 24kul.si) objavila v sklopu pošiljanja državljanjskih mnenj in pritožb glede novega zakona o družini. Poteza je bila povsem v skladu z zakonom, vendar je razkrila določeno nejasnost v pojmovanju zasebnosti na spletu – poslance in poslanke je namreč moč doseči prek mnogih kanalov, vključno z javno elektronsko pošto ter obrazcem, ki ga najdemo na strani DZ. Vsekakor torej ni šlo za prekinjanje komunikacijskih kanalov ali celo cenzuro, kakor je trdila ena od strani. Gre namreč informacije, ki so v končni instanci javno dostopne, torej informacije, ki, tako kaže, niso *zasebne*. So pa poštni naslovi nedvomno *osebni* podatki. Zasebno, to kar imamo za sebe, je nekaj česar ne delimo (oziroma nočemo deliti) z drugimi. Osebnost pa je to, kar nam pripada kot osebi, nas identificira. Osebnostni podatki ne morejo biti v nobenem primeru absolutno zasebni, saj nas vzpostavljajo ravno skozi relacijo, razliko, so naša *differentia specifica*. Brez osebnega podatka, deljenega z drugim, ne moremo dokazati da smo prav mi mi sami. Med tema elementoma obstaja večni konflikt.

Osebnostne informacije se načelno varujejo, vendar so vedno v obtoku. Najsi gre za zapis v telefonskem imeniku, vpis v šolo, zemljiško knjigo ali pač kaj tretjega, svoje osebne podatke zaupamo zaključnim skupinam, ki naj bi jih nadalje tudi hranile. Na tem mestu gre pripomniti, da večina heker-

skih vdorov ne temelji na kibernetičnih napadih, kakršne prikazuje Hollywood, pač pa preprosto na izkoriščanju človeške naivnosti in zaupanja. Tu se nam nenadoma pokaže nekašna nejasna meja zunanje zasebnosti. Gre za informacije, ki jih sicer nimamo samo za sebe, vendar jih tudi nočemo deliti onkraj nekih meja, ki jih (tako verjamemo) lahko nadzorujemo.

Kršitev zasebnosti, ki jo je zakrivil Facebook je večplastna. Bil je prisotno tako neavtorizirano širjenje podatkov »pod mizo« kot tudi luknje v sistemu, ki so dovoljevale vpogled osebam izven navidezno začrtanih meja zasebnosti. Tako se je lahko na primer zgodilo, da si je morda kakšno fotografijo, za katero smo bili navidezno prepričani, da je prikrita vsem, razen izbranim prijateljem, ogledal tudi nepovabljeni gost. Je to kršitev zasebnosti?

Če bi šlo za fizični prostor, denimo stanovanje (zasebno lastnino, zasebni prostor, zasebno zabavo), bi bil odgovor veliko bolj nedvoumen. Nepovabljenost je jasno merilo kršitve te zunanjske zasebnosti. Vendar se tu pojavita dve zagonetki. Prva je tale: internet, virtualni prostor je po svoji namembnosti in biti vedno najprej javni prostor, agora. Tudi Facebook imamo pravzaprav »na posodo«; čeprav je skrajno sporno, da njegovi lastniki lahko razpolagajo z našimi podatki, pa je treba najprej priznati, da to vedno moramo že sprejeti, ko te informacije nekam postavimo. Facebookove strani niso v naši lasti. Znotraj tega javnega prostora (interneta) lahko sicer postavljamo diaspore, zidove, enklave, vendar so pregrade vsakokrat krhke. Tako kot v resničnem življenju bi lahko pričakovali, da nam kdo brez naše vednosti prisluškuje izza stene (še več, sodobni bivanjski prostori, bloki, so po sami naravi dovzetni za takšno brisanje meja), a

takšno razmišljanje lahko na koncu kvečjemu vodi v grumovsko preganjavico in iskanje mikrofonov v stenah.

Druga težava je v tem, da je v takšni situaciji zasebnost večinoma že v začetku razrahljana. Poprej omenjeno fotografijo smo po vsej verjetnosti posneli v javnem prostoru, v katerem so bili že vnaprej prisotni tujci, postavili smo jo na svetovni splet, delili smo jo s prijatelji. Ni ostrih črt, temveč prelivanje. Meja (zunanje) zasebnosti postane realna šele s tem, ko jo prečkamo, torej ko je že prekršena in nekaj postane javno. Vsaka zasebnost se mora tako vzpostaviti skozi svojo negacijo. Zasebnost, ki hkrati ne bi bila kršena, bi bila tako lahko zgolj absolutna.

KDO KOMU GLEDA POD KRILLO?

V najbolj radikalnem smislu lahko o absolutno zasebnem govorimo le v Heglovem smislu bit(i)-zase, ki potemtakem sestavlja zgolj polovico dialektičnega aparata – je necelovito in nedovršeno. Zasebnik, v stari grščini *idiot*, je v Atenski demokraciji navaden državljani, nevešč javnega udejstvovanja in presojanja, je Deleuzov konceptualni lik Kartezijanskega cogita, ki ne ve za nič drugega kakor zase. Tu stoji prepad med oikos in polis. Zasebnost se vsakokrat uveljavlja le skozi svojo negacijo, torej ravno kot tisto čemur nekaj manjka, kar je od nečesa razločeno – jaz od javnega prostora. Jasno je, zakaj anonimnost, celo imaginarna, hitro zniža nivo vljudnega, kulturnega, socialno sprejemljivega obnašanja: ljudje se denimo v relativni zasebnosti avtomobila pogosto začnemo obnašati kot da smo sami.

Ne moremo dati preprostega odgovora na vprašanje zasebnosti. Ljudje smo nagnjeni k iskanju jasnih, enoznačnih odgovorov, do katerih se poskušamo dokopati prek binarnih opozicij ali-ali, ki pa zunaj abstraktnih znanosti brez izjeme vodijo v antinomije. V enem ekstremu imamo popolno transparentnost in svobodo podatkov, v drugem pa radikalni nadzor, cenzuro in omejevanje. Nobena od teh redukcionističnih opcij nas ne more zadovoljiti, saj začenja iz principa, princip pa, kot vemo, venomer ostane zgolj princip.

Vrnimo se za trenutek nazaj. Naše običajno (in tudi pravno) razumevanje zasebnosti sega onkraj golega individuma, gre se za zasebnost v skupini, ko se podatki sicer delijo znotraj nekega kroga, zasebnost pa je prekršena ravno s prečkanjem tega kroga. Odgovornost za absolutno zasebnost lahko nosimo

le sami, in je pravzaprav ne more nihče prekršiti (razen v kakšnih znanstvenofantastičnih scenarijih z branjem misli). Srž problema lahko torej razširimo na zasebnost skupine kot take, njene institucije. Korpus diplomatskih depeš, ki jih je Wikileaks izpustil v divjino je sicer vseboval obilico (v veliki večini nedolžnih) osebnih podatkov, vendar vsekakor ni bil zaseben v individualnem smislu. Še pred *leakom* je do njega lahko z geslom dostopalo tri milijone posameznikov znotraj politične sfere ZDA. Če upoštevamo da gre pogosto za povzette večstranskih pogovorov, in so informacije o le-teh večkrat potovale v obe smeri, potem lahko brez zadržkov sklepamo da so vsebino poznali milijoni ljudi po vsem svetu. Pri takem številu ljudi bi informacijam le težka še pripisali oznako *private* (zasebno), že oznaka *secret* (skrivno) postane vprašljiva.

ZASEBNOST IN RAZISKOVALNO NOVINARSTVO

V svojem januarskem članku za London review of books (»Good manners in the age of Wikileaks«) je Slavoj Žižek zapisal, da je edina presenetljiva stvar pri razkritjih Wikileaks ta, da ne vsebujejo preseenečenj. Z Žižkom se tu ne bi strinjal – presenetljivo bi bilo prav če bi depeše resnično presenetile. Tako pa so zgolj potrdile ali utrdile to, »kar že vsi vemo«: Berlusconi je plejboj, bližnji vzhod je zaskrbljen nad iranskim jedrskim programom in tako dalje. Stvari, ki jih običajno preberemo v časopisih, ali pa so celo »vsem na oče«. Gre pravzaprav za osebne podatke svetovne politične ureditve. In v tem je trik: kršena je bila navidezna zasebnost svetovne diplomacije kot »pravne osebe«, organizma, popačitve Hobbesovega Leviatana. Ljudski vojerizem, kot kukanje pod krilo zasebnemu aparatu države. Politika, oziroma njena posrednica, diplomacija, predvsem ameriška diplomacija, si je domišljala, da lahko (kljub temu da je politična – torej odločno *javna*) deluje kot zasebnik. Če si dovolimo šalo: svetu dobesedno vladajo idioti, oziroma velikanski Idiot. In od tod izvira velik del ogorčenja, občutka sramu, ki se je pojavil po razkritju. Šok nekoga, ki se nenadoma zave da je pri svojem idiotskem početju pravzaprav opazovan.

Vendar! Če prav premislimo od kod na primer časopisi dobivajo svoje informacije, je jasno, da prav iz virov kot je Wikileaks oziroma od njihovih in njim sorodnih virov. Novinarji bi se prej ali slej s svojimi lastnimi (zasebnimi!) *whistle-blowerji*,

hekerji, informanti, insajderji in podobno dokopali do istih informacij in špekulacij (kajti veliko večino depeš pravzaprav sestavljajo špekulacije). Afera z depešami je bila pravzaprav zgolj nekakšen kratek stik (*short-circuit*) informacijsko-medijske mreže. Wikileaks je med drugim tako tudi simptom krize raziskovalnega novinarstva.

Scenarist, avtor in novinar David Simon je imel leta 2009 v Ameriškem senatu nagovor, pesimistično analizo prihodnosti novinarstva. Med drugim je izrazil mnenje, da kljub plemenitim namenom tako imenovanega »blogerskega novinarstva«, ne moremo računati na to, da bo to zasedlo isto mesto kot tradicionalno novinarstvo. Skovanka državljan-novinar se Simonu zdi približno tako žaljiva, kot če bi vsakega soseda z škropilko imenovali za gasilca. Novinarstvo je profesija, poklic, za katerega se je potrebno izuriti in v njem delati. Da informacije lahko zakrožijo po *blogosferi*, socialnih omrežjih in spletnih forumih (ter nazadnje po ulicah, gostilnah in dnevnih sobah), jih mora najprej nekdo izbrskati in predočiti.

Wikileaks se v tej prizmi lahko kaže kot ultimativni poraz novinarstva, moment v katerem so bile novinarske hiše ponižane na mesto, s katerega so, namesto da bi sporočale, poročale o sporočanju, ki ga je zanje opravil nekdo drug. Bile so reducirane na gol medij, posredovalec. Vendar je takšno razumevanje nekoliko zavajajoče. Prav že omejenost istovetnosti virov je povzročila da »smo že vse vedeli«. V primeru wikileaksovega škandala je šlo za golo količino podatkov, sam obseg akcije (kar je vse skupaj povzdignilo v domala neokusen spektakel) in ne toliko za vsebino. Osebo bolj kot

v čem drugem vidim večjo sporočilnost dogodka v tem, da so novinarji pozabili opravljati svoje delo: kršenje zasebnosti institucij. Svetovna vojna proti terorju je izjemno okrepila zasebnost in s tem moč raznoraznih inštitucij (od Blackwaterja dalje) prav na račun zasebnosti posameznika. Sovražno skupino zlahka opaziš, vsak individuum pa je lahko infiltrator, agent, skriti sovrag. *Are you now or have you ever been ... ?*

Svetovna gospodarska kriza je obrat nihala v nasprotno smer, zdaj so se pod drobnogledom znova znašle prav institucije, bolj natančno: posamezniki so izgubili zaupanje vanje tako, da so zgubili zaupanje v njihove predstavnike, kajti institucija je vsakokrat sestavljena iz ljudi. Namesto zunanjega sovražnika, ki grozi, da se bo infiltriral in razbil našo *skupnost*, se je razkol preselil nazaj v družbo samo. Ker nimamo več udobja navidezne trdnosti, grožnja ni več v tujem, ki se maskira v oikos, pač pa v oikosu, ki se maskira v polis. Seveda ni dovolj, da je cel svet izvedel za zasebno seksualno življenje Tigerja Woodsa, ki neposredno ne predstavlja nobene institucije (so se mu pa odrekla sponzorska podjetja, katerih reklamna figura je bil). Danes nas zelo natančno (bolj kot poprej) zanima, kdo je spolno občeval s kom ali s čim, na katerih drogah je kdo, koliko denarja je kdo pokradel. Iščemo osebno krivdo v sistemu, partikularno v splošnem, zasebno v javnem.

Banalen primer: v primeru Wikileaks je sama organizacija ostala takorekoč anonimna, nedolžna, prazna struktura. Namesto tega so se tako lovorike kot obtožbe zvrnile na Juliana Assangea, ki je postal javni obraz institucije. Glavno vprašanje

je postalo kdo in kaj je Julian Assange in kaj je storil slabega. Podobne diskreditacije, ko se raje kot o samem stanju govori o osebnih grehah, so v politiki dandanes sicer standard. Na drugi strani so ameriški kritiki govorili predvsem o grožnji, ki jo objava predstavlja za (brezimne!) posameznike, denimo vojake, ki se borijo za politični aparat ZDA, in ne grožnji samemu aparatu. Roko na srce, takšne grožnje nikoli ni bilo, vendar ta odziv kaže na fundamentalno razliko v dojemu stanja: enotnost z zunanjim sovražnikom proti notranji razklanosti.

ČRNA VIHRA, BELA SMRT

Kolikor že geslo radikalne informacijske struje (torej »informacija hoče biti svobodna«) do neke mere izkazuje naivno stališče, ki ga ni moč realno zagovarjati, je izjava ontološko pravzaprav pravilna. Informacija je vseskozi obstaja v nekem jeziku, jezik pa je na prvem mestu vedno sredstvo komunikacije, takisto informacije obstajajo na, v in skozi medije, ti pa so vedno sredstvo posredovanja med dvema ali več osebami, kraji in časi. Sam način, kako informacija obstaja jo sili v gibanje, v vmesni prostor.

Avtorske pravice, kopiranje in sorodna problematika, ki jo je odprl internet, bi sicer zahtevala dodatno, poglobljeno analizo, vendar jo lahko obravnavamo skozi podobno lečo. Če postavim (osebne) podatke na Facebook, sem jih sicer »izpustil v divjino«, vendar (naivno) pričakujem da bo dostop do njih v nekaterih primerih še vedno omejen, da so torej dostopni le krogu ljudi, ki ga določim sam – so zasebni, a jasno ne v absolutnem smislu. Če glasbenik izda ploščo, seveda ne pričakujemo, da jo bo imel le zase. Sam akt ustvarjanja je iz-ražanje, dajanje ven iz-sebe, in ni le za-sebe. Toda glasbenik lahko prav tako (naivno) pričakuje, da bo njegova osebna stvaritev dostopna le nekemu krogu ljudi – tistim, ki so za ploščo plačali. To seveda v nobenem primeru ne more biti res. Sam vsak dan iz sosednjega stanovanja poslušam popularne skladbe, ki si jih sicer ne lastim.

Zasebna lastnina (na primer knjiga ali CD-plošček) je fizično in neodtujljivo ena. Če mi jo nekdo vzame, je nimam več. Njeno vsebino, informacijo, ki jo nosi, pa je hipotetično moč poustvarjati v nedogled. Ta članek lahko v papirnati obliki fotokopiramo, skeniramo, fotografiramo, prepisemo, v elektronski pa neskončno kopiramo in predstavljamo. Tako so meje zasebne, fizične, lastnine zelo jasno začrtane, zasebnost informacije pa je potrebno vedno zno-

va vzpostavljati, saj je v naravi informacije da se prenaša in podvaja. Če zažvižgam melodijo in jo nekdo sliši, jo bo lahko zažvižgal tudi sam, jaz pa pri tem neposredno ničesar ne izgubim.

Posredno pa se nekdo lahko z informacijo, ki jo je prejel o meni, ali od mene seveda lahko okoristi (ali obratno, ta informacija komu škodi), in v tem je srž debate o intelektualni lastnini, pa tudi krogu zasebnosti. Toda, kot rečeno poprej, absolutni nadzor lahko vodi le v praznino absolutnega zasebja. Etično se seveda zdi edino prav, da je izumitelj, ustvarjalec, izvir, tisti, ki je za svoje delo čaščen in poplačan, vendar tu zadanemo ob še eno nejasno polje, namreč »originalnost«. Neštetim priznanim stvaritvam preteklosti od Shakespearovih dram do našega Matička, bi dandanes zlahka pripisali status plagiata, ali kopije ne glede na njihovo genialnost. Koliko izumom lahko izvor poiščemo pri dveh ali več znanstvenikih (telefon lahko pripišemo vsaj šestim), in kje bi bili ti izumi, če ne bi gradili na oplajanju starejših informacij? Vsekakor se zdi nemogoče, da bi zadevo ujeli v jasne meje razuma, nasprotno moramo vseskozi barantati in loviti ravnotežje z nogami v megli. Tako kot pri klasičnem logičnem paradoksu *sorites* vemo, kdaj je nekaj kup in kdaj ni, ne moremo pa jasno pokazati, kdaj se eno spremeni v drugo.

Čeprav bi se nam morda zdelo, da se je že izčrpala, je informacijska revolucija očitno še vedno v polnem zagonu. Vsaka zakonodaja, ki se je in se bo oblikovala na tem področju, bo morala biti v koraku s časom in predvsem dopustiti to vmesno, sivo območje prehoda med javnim in zasebnim, osebnim in splošnim, izvirnim in kopiranim. Zakon je namreč univerzalen in ne more predvideti partikularnosti znotraj negotovega. Za partikularno bomo vedno morali v prvi vrsti poskrbeti sami.

Opomba za bralca: članek je bil izvorno napisan v obdobju, ko je še vedno trajala revolucija v Tuniziji. Drugih, kot je bila kasneje tista v Egiptu in revolucija Libiji, ki v trenutku pisanja ta opombe še traja, pa še ni bilo moč slutiti, zato teh dogodkov na tem mestu žal tudi ne vključujem v razmislek o vlogi novinarstva, medijev in socialnih omrežij. Pri teh dogodkih smo bili namreč bolj kot kdajkoli priča poročanju »iz prve roke«, ko so ljudje lahko v živo sami opisovali, fotografirali in snemali kaj se dogaja okrog njih. •